

Hledíček dobromyslolistý (*Chaenorhinum organifolium* /L./ Kostel.)
– nový nepůvodní druh v České republice
Malling Toadflax (*Chaenorhinum organifolium* /L./ Kostel.)
– new non-native species in the Czech Republic

●
Petr KOCIÁN¹ & Jiří KOCIÁN²

¹Nerudova 5, CZ-741 01 Nový Jičín; e-mail: petr.kocian@kvetenacr.cz

²Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra botaniky, Šlechtitelů 11, CZ-783 71 Olomouc;
e-mail: jikocian@seznam.cz

Keywords: *Chaenorhinum organifolium*, deliberate introduction, limestone quarry, floristics, neophytes

Abstract: A neophytic occurrence of the Western Mediterranean *Chaenorhinum organifolium* in the Czech Republic has been recorded for the first time. The species was found in former limestone quarry and was most likely intentionally introduced there by a nature lover. Information about the species and its naturalization are given.

ÚVOD

V průběhu roku 2005 objevil první z autorů v přírodní památce Kamenárka ve Štramberku pro něj dosud neznámou rostlinu, kterou posléze určil jako *Chaenorhinum organifolium* (L.) Kostel., druh pro Českou republiku nepůvodní. Rostliny zaslal i specialistovi na daný rod dr. Jaime Güemesovi z Botanické zahrady Univerzity ve Valencii, který potvrdil určení. Druh nebyl dosud z území naší republiky z volné přírody uváděn (cf. PYŠEK et al. 2012).

POPIS

Chaenorhinum organifolium (L.) Kostel., Ind. Hort. Bot. Prag.: 34 (1844) [syn.: *Antirrhinum organifolium* L., Sp. Pl.: 615 (1753), *Linaria organifolia* (L.) Chaz., Suppl. Dict. Jard. 2: 40 (1790)]

Vytrvalá bylina, lodyhy do 40 cm vysoké, vystoupavé nebo poléhavé, jednoduché nebo od báze větvené, na bázi fialové, v dolní třetině lysé nebo žláznatě chlupaté, v horní části hustě žláznatě chlupaté; listy krátce řapíkaté, 4–23 mm dlouhé, 2–13 mm široké, téměř eliptické až obkopynaté, k bázi se zužující, na vrcholu špičaté až tupé, mírně sukulentní, zelené

na líci, fialové nebo zelené na rubu; květenství s 2–25 květy, volné, květní stopky 5–30 mm dlouhé, květy jemně vonné, kališní cípy čárkovitě kopinaté, zelenofialové, žláznaté, za plodu objímající tobolek, koruna tlamatá, 8–22 mm dlouhá, světle modrofialová s tmavými žilkami a žlutými skvrnami; tobolek téměř kulovité, 2,5–5,5 mm dlouhé, kratší než kalich; semena 0,5–0,9 mm dlouhá, 0,4–0,5 mm široká, podélně žebernatá, tmavě hnědá až černá (BENEDÍ & GÜEMES 2009).

Chaenorhinum organifolium je západomediterránní druh rozšířený ve Španělsku, Portugalsku, Francii, Itálii, Maroku a Tunisku (MARHOLD 2011). Na Pyrenejském poloostrově se vyskytuje v oblasti rozkládající se od Pyrenejí až po Galicii a zasahující až do středního Portugalska. Roste především v puklinách a na převisích vápencových skal, ale také druhotně na zdech a zídkách a vystupuje až do nadmořské výšky 2600 m (BENEDÍ & GÜEMES 2009).

V západní Evropě je *Chaenorhinum organifolium* pěstováno jako skalnička a prodává se v zahradních centrech a hobby marketech. Zplanění bylo pozorováno v Nizozemí, Němec-

Obr. 1. Hledíček dobromyslostlý (*Chaenorhinum organifolium*) – rostlina (foto P. Kocián, 18.V.2011; Štramberk).
Fig. 1. Malling Toadflax (*Chaenorhinum organifolium*) – plant (photo P. Kocián, 18.V.2011; Štramberk).

ku, Belgie a ve Velké Británii, a to především v okolí jeho pěstování ve městech a obcích, kde roste ve spárách chodníků nebo na zdech a zídkách. DENTERS (2012) jej považuje v Nizozemí za typický městský druh, který se nově vyskytuje ve společenstvech kamenných zdí. BRANDES (2008) jej z Německa zmiňuje jako příklad pěstované nepůvodní okrasné rostliny, která se může snadno šířit, neboť je v nabídce mnoha zahradních center po celém území Německa a může zplaňovat především v intravilánech obcí a měst. V České republice se *Chaenorhinum organifolium* občas pěstuje jako skalnička a je i v nabídce několika prodejců alpiek – v kultivarech „Blue Dreams“ nebo „Dreamcatcher“.

Protože druh nemá české jméno, navrhuje se pro něj jméno hledíček dobromyslostlý.

METODIKA

Nomenklatura taxonů (s výjimkou *Chaenorhinum organifolium*) se řídí podle Klíče ke květeně České republiky (KUBÁT et al. 2002). Lo-

kalita je zařazena do fytochorionu použitého v Květeně České republiky (SKALICKÝ 1988). Mapovací pole odpovídá středoevropskému floristickému síťovému mapování (EHRENDORFER & HAMANN 1965). Souřadnice (v systému WGS 84) jsou odečteny z internetové aplikace www.mapy.cz a nadmořská výška je odečtena z mapového podkladu softwarové aplikace MapSource, verze 6.12.4. Mezinárodní akronymy veřejných herbářů se řídí seznamem Index herbariorum (VOZÁROVÁ & SUTORÝ 2001). Fytocenologické snímky byly zapsány metodou curyšsko-montpeliérské školy (MORAVEC et al. 2004). Pokryvnost druhů byla stanovena pomocí devítičlenné kombinované Braun-Blanquetovy stupnice (WESTHOFF & VAN DER MAAREL 1978). Snímky byly převedeny do databázového programu TURBOVEG (HENNEKENS & SCHAMINÉE 2001) a klasifikace byla provedena pomocí expertního systému Vegetace České republiky (http://www.sci.muni.cz/botany/vegsci/expertni_system.php).

LOKALITA

76a. Moravská brána vlastní, 6474b, Štrambersk (distr. Nový Jičín): přírodní památka Kamenárka, okraj a lomové stěny první etáže bývalého vápencového lomu Skalky, 0,4 km JV od kostela v obci, 49°35'25"N, 18°07'23"E, 460 m n. m. (13.VI.2005 foto P. Kocián; 14.V.2008 leg. P. Kocián, herb. P. Kocián, BRNU; 18.V.2011 foto P. Kocián; 24.V.2012 not. P. Kocián, 20.V.2013 not. P. Kocián).

V přírodní památce Kamenárka roste hledíček dobromyslolistý na jižně exponovaných stěnách v severovýchodní části bývalého vápencového lomu. Na lokalitu byl téměř jistě vyset či vysazen skalničkářem nebo nějakým „milovníkem přírody“. Jiné hypotézy vzniku výskytu (např. zavlečení diaspor na výbavě hořolezců) se jeví jako nepravděpodobné. Podle sdělení dr. Jaime Güemese z Botanické zahrady Univerzity ve Valencii se jedná o rostliny nominální subspecie, *Chaenorhinum organifolium* subsp. *organifolium*. Nelze však určit, zda se nejedná o některý z kultivarů ze sortimentu zahradních prodejen. Populace je vitální a úspěšně se v průběhu několika let rozšířila na velkou část lomové stěny první etáže. V roce 2013 zde již rostla více než stovka rostlin, které v květnu upoutávají pozornost svými modrofialovými květy. Ekologické podmínky vápencových stěn lomu jsou podobné podmínkám na přirozených stanovištích v primárním areálu druhu – v průběhu příštích let tak lze na lokalitě očekávat pokračující šíření.

Vegetaci, ve které *Chaenorhinum organifolium* roste, dokumentují tři fytocenologické snímky. Druhovná diverzita mechového patra nebyla analyzována. Všechny snímky byly zapsány 24.V.2012 druhým autorem.

1. Skalní stěna v horní části první etáže, společenstvo bez jasného syntaxonomického statusu.

Plocha snímku: 4 m²; sklon svahu: 60°; expozice: J; pokryvnost E₁: 20 %; E₀: 50 %.

E₁: *Achillea nobilis* 1, *Chaenorhinum organifolium* 1, *Helianthemum grandiflorum* subsp. *obscurum* 1, *Sanguisorba minor* +, *Epilobium dodonaei* +, *Sedum album* +, *Dianthus carthusianorum* +, *Festuca rupicola* +, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* +, *Acer platanoides* juv. r, *Asplenium ruta-muraria* r, *Centaurea stoebe* r, *Echium vulgare* r, *Festuca pallens* r, *Potentilla tabernaemontani* r, *Sedum acre* r, *Taraxacum* sect. *Ruderalia* r.

2. Skalní stěna v dolní části první etáže, společenstvo syntaxonomicky zařaditelné do svazu *Cystopteridion*.

Plocha snímku: 4 m²; sklon svahu: 80°; expozice: J; pokryvnost E₁: 10 %; E₀: 5 %.

E₁: *Chaenorhinum organifolium* 1, *Asplenium ruta-muraria* +, *Salvia verticillata* +, *Sanguisorba minor* +, *Centaurea stoebe* r, *Digitalis grandiflora* r, *Plantago lanceolata* r, *Sedum album* r, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* r.

3. Nežpevněná vápencová suť při úpatí první etáže, společenstvo syntaxonomicky zařaditelné do svazu *Stipion calamagrostis*.

Plocha snímku: 8 m²; sklon svahu: 20°; expozice: J; pokryvnost E₁: 50 %; E₀: 5 %.

E₁: *Achillea nobilis* 1, *Origanum vulgare* 1, *Hieracium bauhini* 1, *Sanguisorba minor* 1, *Salvia verticillata* 1, *Centaurea stoebe* +, *Chaenorhinum organifolium* +, *Cornus sanguinea* juv. +, *Digitalis grandiflora* +, *Geranium columbinum* +, *Hieracium murorum* +, *Sedum acre* +, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* +, *Vincetoxicum hirundinaria* +, *Artemisia vulgaris* r, *Cardaminopsis arenosa* r, *Clematis vitalba* r, *Dianthus carthusianorum* r, *Echinops sphaerocephalus* r, *Echium vulgare* r, *Festuca rupicola* r, *Fraxinus excelsior* juv. r, *Geranium robertianum* r, *Taraxacum* sect. *Ruderalia* r, *Verbascum thapsus* r.

Druh nalezl volnou ekologickou niku zejména na výslunných vápencových skalních stěnách s velkým sklonem (snímky č. 1 a 2), také byl zaznamenán v nežpevněné vápencové suti na úpatí lomové stěny (snímek č. 3). Jako dominant se uplatňuje na téměř kolmých skalních stěnách s velmi nízkou pokryvností ostatních

< Obr. 2, 3. Bývalý vápencový lom ve Štrambersku – lokalita hledíčku dobromyslolistého (foto P. Kocián, 18.V.2011; Štrambersk).

< Fig. 2, 3. Former limestone quarry in Štrambersk – *Chaenorhinum organifolium* locality (photo P. Kocián, 18.V.2011; Štrambersk).

druhů (viz snímek č. 2), kde osídluje i drobné pukliny nevhodné pro život většiny ostatních rostlin. Na méně extrémních stanovištích s lépe vyvinutou skalní, resp. suťovou vegetací (snímky č. 1 a 3) se hledíček vyskytuje roztroušeně v jednotlivých trsech. V současném stavu etablovacího procesu není patrné, že by druh měl tendenci negativně měnit charakter původní vegetace. Pozorování spíše naznačuje, že obsadil volnou ekologickou niku a stal se neagresivní součástí původní vegetace.

ZÁVĚR

V příspěvku je uveden nález druhu *Chaenorhinum origanifolium* v přírodní památce Kamenárka ve Štramberku. V České republice se jedná o první nález tohoto západomediterránního druhu ve volné přírodě. Na lokalitu byl jednoznačně vyset či vysazen, pravděpodobně s okrašlovacím úmyslem. Populace je progresivní, během pár let dokázaly rostliny kolonizovat velkou část lomové stěny a do budoucna lze očekávat další šíření. V současnosti nic nenásvědčuje tomu, že by hledíček dobromyslovitý měl negativní dopad na původní přírodní prostředí. Okrašlovací aktivity mají na našem území dlouhodobou historii i určitý kulturní rozměr. Přesto je zapotřebí důrazně varovat před možným rizikem vysévání, resp. vysazování geograficky nepůvodních druhů, zejména ve zvláště chráněných územích.

PODĚKOVÁNÍ

Děkujeme J. Güemesovi z Jardí Botànic de la Universitat de València za pomoc s určením druhu a P. Lustykovi za podněty k doplnění původního textu.

LITERATURA

- BENEDÍ C. & GÜEMES J. (2009): *Chaenorhinum*, pp. 167–198. In: BENEDÍ C., RICO E., GÜEMES J. & HERRERO A. (eds), *Flora Iberica* 13. Jardín Botánico, Madrid, 678 pp.
- BRANDES D. (2008): Invasive Pflanzen: Naturkatastrophe oder Spiegel unserer Kulturgeschichte? *Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft*, 59: 9–36.
- DENTERS T. (2012): De verspreiding en ecologische positie van Marjoleinbekje (*Chaenorhinum origanifolium* (L.) Kostel) in Nederland. *Gorteria*, 35: 214–225.
- HENNEKENS S. & SCHAMINÉE J. (2001): Turboveg, a comprehensive database management system for vegetation data. *Journal of Vegetation Science* 12: 589–591.
- KUBÁT K., HROUDA L., CHRTEK J. jun., KAPLAN Z., KIRSCHNER J. & ŠTĚPÁNEK J. (eds) (2002): *Klíč ke květeně České republiky*. Academia, Praha, 928 pp.
- MARHOLD K. (2011): *Scrophulariaceae. Euro+Med Plantbase – the information resource for Euro-Mediterranean plant diversity*, <http://www2.bgbm.org/EuroPlusMed/> (accessed 15 february 2013).
- MORAVEC J. (ed.) (1994): *Fytocenologie*. Academia, Praha, 404 pp.
- PYŠEK P., DANIHELKA J., SÁDLO J., CHRTEK J. Jr., CHYTRÝ M., JAROŠÍK V., KAPLAN Z., KRAHULEC F., MORAVCOVÁ L., PERGL J., ŠTAJEROVÁ K. & TICHÝ L. (2012): Catalogue of alien plants of the Czech Republic (2nd edition): checklist update, taxonomic diversity and invasion patterns. *Preslia*, 84: 155–255.
- SKALICKÝ V. (1988): Regionálně fytogeografické členění, pp. 103–121. In: HEJNÝ S. & SLAVÍK B. (eds): *Květena České socialistické republiky* 1. Academia, Praha, 557 pp.
- VOZÁŘOVÁ M. & SUTORÝ K. (2001): Index herbariorum Reipublicae bohemicae et Reipublicae slovacae. *Zprávy České botanické společnosti*, 36, Suppl. 2001/1: 1–95.
- WESTHOFF V. & VAN DER MAAREL E. (1978): The Braun-Blanquet approach, pp. 289–399. In: Whittaker R. H. (ed.): *Classification of plant communities*, W. Junk, The Hague, 408 pp.